VÄSTERNORRLANDS MUSEUM

Arkeologisk utredning steg 1 för etablering av industri- och verksamhetsmark, 2024 i Söderåsen

Söderåsen 3:39, Selånger socken, Sundsvall kommun, Medelpad, Västernorrlands län

Rapport 2025:10

Ida Lundberg

Arkeologisk utredning steg 1 för etablering av industri- och verksamhetsmark, 2024 i Söderåsen
Rapport nr: 2025:10 Västernorrlands museum
Framsidesbild: Stenbrott, L2024:6767. Foto från N.

Västernorrlands museum
Murbergsvägen 31
871 50 Härnösand
www.vnmuseum.se
ISSN 2000-0111

© 2024 Västernorrlands museum, Härnösand.
Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY
Kartor: Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, I2018/00090, © Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister (KMR)
Maps throughout this report were created using ArcGIS® software by Esri. ArcGIS® and ArcMap™ are the intellectual property of Esri and are used herein under license. Copyright © Esri. All rights reserved. For more information about Esri® software, please visit www.esri.com.

Innehållsförteckning

Sammanfattning 4
Syfte 4
Områdesbeskrivning 4
Topografi och naturlandskap 4
Områdets fornlämningsmiljö 6
Tidigare arkeologiska undersökningar 7
Metod 9
Resultat och diskussion 9
Steg 1-utredning 9
Steg 2-lägen 13
Rekommendation 14
Tekniska och administrativa uppgifter 15
Arkivhandlingar 15
Referenser 16
Historiska kartor 16
Bilaga 1. Registrerade lämningar 17
Bilaga 2. Fotolista 17

Sammanfattning

Västernorrlands museum genomförde den 10-11 oktober 2024 en steg 1-utredning i Söderåsen, Sundsvalls kommun. Utredningen föranleddes av Zoningpartners North AB:s planerade detaljplaneprocess i området. Arbetet inleddes med en översiktlig kartstudie som omfattade såväl historiska som moderna kartor. Efter förarbetet genomfördes en arkeologisk fältinventering.

Landskapet inom undersökningsområdet bestod av åkermark, igenvuxen åker och betesmark och ung granskog och undergrunden utgjordes bitvis av silt, blockig morän, matjord och hällmark.

Utredningen resulterade i registrering av 1 ny övrig kulturhistorisk lämning i form av 1 brott/täkt (granitbrott) L2024:6767 och 1 övrig kulturhistorisk lämning strax utanför utredningsområdet i form av en husgrund (jordkällare) L2024:6770.

Två ytor pekades ut som intressanta för vidare undersökningar i en steg 2-utredning.

Syfte

Syftet med den arkeologiska utredningen var att ta reda på om tidigare okända forn- och kulturlämningar fanns inom utredningsområdet och i så fall dokumentera och avgränsa dessa. Utöver synliga lämningar skulle även steg 2-lägen med hög potential för att finna fornlämningar under mark pekas ut.

Resultaten från utredningen ska kunna användas vid Länsstyrelsens fortsatta tillståndsprövning och utgöra underlag inför eventuella kommande arkeologiska åtgärder. Resultaten ska också kunna användas som underlag i verksamhetsutövarens planering.

Områdesbeskrivning

Topografi och naturlandskap

Utredningsområdet (uo) utgjordes av 13 hektar (0,14 km^2) och korsas av E14 i en VSV-ÖNÖ riktning.

Uo (utredningsområdet) N om E14 ligger mellan 50-60 m.ö.h. med en brantare sluttning i NV och är därefter småkuperat till flackt. Områdets vegetation utgörs främst av granskog med en undervegetation av mossa, bärris och örter, förutom ett röjt parti med yngre björkskog och sly i NÖ. Längst i områdets SV del är även ett hygge med enstaka äldre frötallar.

Jordarten inom området utgörs främst av stenig till blockig morän längst i N och S och partier av postglacial silt i de mellersta partierna och längst i Ö. I NV fanns även mindre partier med berg i dagen.

Figur 1. Områdesbild i områdets V del. Arkeologen Louise Karlsson i bild. Foto från ÖNÖ.

Uo:s S del ligger mellan 40-50 m.ö.h. och innefattar en mindre höjd i NÖ och därefter flack till småkuperad mark. Områdets vegetation utgörs av blandskog med dominerade andel gran och björk med en undervegetation av mossa, bärris och örter i områdets alla delar förutom åkermarken i områdets mellersta del.

Jordarten inom området utgörs främst av stenig till blockig morän kring höjden i områdets ÖNÖ del och längst i V. De flacka partierna Ö om åkermarken utgörs av bitvis postglacial silt och stenig morän. I skogen SÖ om åkermarken är ett flertal stigar och området verkar delvis vara stenröjt vilket troligen hör samman med en äldre förfallen gård som ligger strax SÖ om uo.

Figur 2. Områdesbild över åkermarken i uo S del. Foto från N.

Områdets fornlämningsmiljö

Uo ligger mellan 40–60 m.ö.h., under högsta kustlinjen (hk), vilket betyder att området som äldst varit kustbundet kring 4 500 f.Kr. Vid den tiden låg uo längst in i en havsvik som kan ha nyttjats till fiske och som färdled under förhistorisk tid.

Det finns inte några fornlämningar eller övriga kulturhistoriska lämningar inom undersökningsområdet. Strax N om utredningsområdet finns dock en registrerad boplats i åkermark. Landskapet kring undersökningsområdet utgörs av en dalgång i NÖ-SV riktning som omges av mindre berg. Längs dalgångens N sida finns ett flertal fornlämningar i form av gravar, boplatser och övriga kulturhistoriska lämningar i form av husgrunder fångstanläggningar och fyndplatser.

Även NV och V om uo finns enstaka fornlämningar i form av fångstanläggningar och övriga kulturhistoriska lämningar som plats med tradition och röjningsröse. S och SÖ om uo finns endast ett fångstgropssystem.

Trakten mellan Selånger och Hov är av stort antikvariskt intresse. Särskilt intressant är bynamnet **Hov**, som etymologiskt brukar tolkas som en benämning på en plats där det kan ha funnits en central funktion i bygden redan under förhistorisk tid, möjligen med koppling till en kult- eller samlingsplats. I området kring Selångers kyrka finns en naturlig bildning som

benämns Tingshögen (i vars närhet det även påträffats boplatsindikerande fynd) och en medeltida kyrkoruin med en runsten och under medeltid fanns en kungsgård här. I trakten finns även ett stort antal höggravfält, enskilda högar och stensättningar. Från Selånger löper också den gamla pilgrimsleden mot Trondheim, S:t Olofsleden vidare västerut. Intressant att notera är även det i sammanhanget närbelägna Högomgravfältet med sina oerhört rika fynd, daterade till yngre romersk järnålder-vendeltid. Här påträffades bland annat en järnkittel i en grav, liknande den från L1935:5091 (Persson 2018:283).

Enligt generalstabskartan från år 1919 har uo och dess närområde inte förändrats nämnvärt under de senaste 100 åren. Odlingsmark, gårdar och skogsmark är relativt oförändrade inom och intill uo.

Figur 3. Översiktskarta över närområdets forn- och kulturlämningar. Uo markerat med blått.

Tidigare arkeologiska undersökningar

I närområdet har det genom åren genomförts ett antal arkeologiska utredningar och undersökningar.

I Valla, 2 km från uo, hittades det på 1950-talet spadformiga ämnesjärn under en uppochnedvänd järnkittel (Wiklund 1993). Fyndplatsen (L1935:5091) noterades först tre år senare, år 1958 av Riksantikvarieämbetet, då hemmansägaren och en av upphittarna, Nils Wallmark pekade ut den vid en besiktning (Tunander 1958).

År 1993 gjordes en första utredning av platsen inför en planerad nydragning av E14 (Wiklund 1993). På platsen påträffades slagg, en knacksten med bruksspår, skörbränd sten, elva stolphål

varav nio stenskodda, en härd, en lerdepå, mörkfärgningar och bränd lera samt ett mindre järnföremål. Platsen tolkades som en järnåldersboplats och registrerades som L1935:5091.

Under oktober 2017 och våren 2018 genomförde Västernorrlands museum en arkeologisk utredning och förundersökning av boplatsen L1935:5091 och L2020:121 (Lindeberg 2018). En av de bebyggelselämningar på platsen från historisk tid som påträffades under utredningen hittades igen på en karta från 1760, där kallad Båtsmanstorpet (L1934:3637).

Förundersökningen av L1935:5091 visade att det med stor sannolikhet fanns en järnåldersgård på platsen, med stolpburna hus. Inom boplatsen var anläggningstätheten relativt stor. Anläggningarna utgjordes av stolphål, härdar, gropar och färgningar. Fyra hela ämnesjärn hittades och med ledning av magnetometerundersökning och metalldetektor blev det tydligt att fler ämnesjärn fanns kvar i marken. Vid museets förundersökning framkom 25 anläggningar och färgningar. Bland dessa fanns en härd/kokgrop, en större grop och tre stenskodda stolphål. De fyra dateringar som gjordes visar på två faser; 370-200 f. Kr. (förromersk järnålder) och 320-570 e. Kr (yngre romersk järnålder till folkvandringstid).

L2020:121 i Österkolsta utreddes liksom Valla år 1993 (Wiklund 1993) varvid tre gravhögar och en smedja från historisk tid registrerades. Vid förundersökningen 2017/2018 visade det sig finnas omfattande smideslämningar från historisk tid (Lindeberg 2018). Platsen benämns Smedsgjärdan och Lillsmedsgjärdan på en karta från 1796. De tre registrerade högarna kunde avfärdas, de utgjordes istället av röjningsrösen av tippad sten och jord, en av dem kunde möjligen ingå i smedjelämningen.

2018 genomförde Västernorrlands museum arkeologiska undersökningar av samtliga ovan nämnda fornlämningar: arkeologiska slutundersökningar av fornlämningarna Valla L1935:5091, båtsmanstorpet L1934:3637 och Österkolsta L2020:121 i Selånger socken, samt dokumentation av torplämning L2019:6268.

Vid slutundersökningen i Valla L1935:5091 framkom ett 35 meter långt stolpburet hus, spår av ett möjligt mindre förrådshus, ytterligare stolphål, härdar, gropar och en större U-formad mörkfärgning. Totalt påträffades 56 ämnesjärn, varav 30 respektive 10 låg i två depåer. Fyndmaterialet i övrigt var dock relativt magert. Platsen daterades till bronsålder-vendeltid och även historisk tid. Långhuset är mest troligt folkvandringstida/vendeltida, liksom ämnesjärnen (Nilsson 2019).

Båtsmanstorpet (L1934:3637) undersöktes i form av en kursgrävning och visade sig vara en enkelstuga. Fyndmaterialet bestod främst av rikligt med järnföremål, bland annat en större bågskära, knappar från en båtsmansuniform, mynt, glas, keramik, fragment av en kritpipa och slagg framkom. Historiska källor kopplar båtsmanstorpet till mitten av 1700-talet och fram till tidigt 1800-tal (Nilsson 2019).

Smedjan i Österkolsta (L2020:121) bestod av en ässja med stora mängder slagg och tegel samt syllstenar till en byggnad och ett spismursröse. Stora mängder glas- och keramikskärvor påträffades i koncentrationer, men även fynd som bokspännen, en knapp och bottendelen av en käpp med metallhylsa framkom. Historiska källor visar på en bruksperiod från slutet av 1700-talet och en bit in i 1800-talet (Nilsson 2019).

Den nyupptäckta torplämningen L2019:6268 bestod av ett spismursröse och en kallmurad kant längs med en höjning i markytan, samt en jordkällare (Nilsson 2019).

Metod

Inför fältarbetet genomfördes excerpering i form av kartstudier av befintligt kartmaterial (ekonomiska kartan, Lantmäteriets historiska kartor, jordartskartor, höjddata) samt tidigare gjorda arkeologiska undersökningar i närområdet. Kartorna studerades för att finna eventuella lämningar och lägen innan fältarbetet startade, för att kunna planera ambitionsnivån i områdets olika delar. Arbetet delades in i en hög och en låg takt beroende på dess byråmässiga potential. Exempelvis undersöktes höjderna och de siltiga skogspartierna i NV med en högre ambitionsnivå än den blockiga skogsmarken i Ö.

Fältarbetet genomfördes genom att avsöka undersökningsområdena okulärt och med en jordsond. Jordsond användes för att undersöka hur jordlager ser ut under markytan vid misstanke om fornlämning. Jordsond är även ett effektivt redskap för att bedöma osäkra lämningar, spåra konstruktionsdetaljer och tolka jordartsskikten.

Samtliga lämningar mättes in med Riksantikvarieämbetets fältapplikation Fältreg. Lämningarna och undersökningsområdena dokumenterades och fotograferades. Lämnings-beskrivningarna finns sammanfattade i tabellform i bilaga 1.

Resultat och diskussion

Förarbete och fältarbete utfördes som planerat i form av okulär besiktning och inventering. Ett antal nya lämningar registrerades och det utsågs ytor till vidare steg 2-undersökningar.

Steg 1-utredning

Det registrerades 1 ny lämning inom och 1 strax utanför uo som båda fått statusen övrig kulturhistorisk lämning. Dessa lämningar utgörs av 1 brott/täkt (granitbrott) L2024:6767 och 1 husgrund historisk tid L2024:6770.

Figur 4. Översiktskarta med utredningsområdet och registrerade lämningar. Steg 2-ytor är utmarkerade med rutnät.

I Ö, strax utanför uo påträffades en husgrund, ÖKL L2024:6770. Lämningen registrerades eftersom den syntes från utredningsområdet. Husgrunden bestod av syllstensrader av större huggna stenar och ett spismursröse. Husgrunden syns inte på Lantmäteriets flygfoton från 1960-talet eller 70-talet men ligger inom 40 m från lador eller maskinhallar tillhörande en jordbruksfastighet och skulle möjligen kunna tillhöra den gården.

7 m S om husgrunden fanns även en jordkällare som var uppbyggd av huggna stenar och tegel i den välvda konstruktionen. Insidan var tätad med betong och det fanns även större block av betong ovanför öppningen. Jordkällaren var relativt hel och registrerades därmed inte som övrig kulturhistorisk lämning.

Figur 5. Husgrund L2024:6770. Praktikanten Albin Helén i bild. Foto från V.

I områdets NV del påträffades ett stenbrott, L2024:6767. Stenbrottet låg i en N-sluttning och var insprängt eller hugget i berget med en vattenfylld botten. Det gick inte heller att urskilja om det fanns några borrhål i bergväggen på grund av säkerhetsskäl. Det gick inte att finna någon information om stenbrottet i det historiska kartmaterialet. Därtill rådfrågades grannar och förbipasserande men ingen visste någonting om brottets ursprung. Troligen har stenen brutits till någon av de närliggande gårdarna.

För beskrivning av lämningarna och deras läge hänvisas till lämningslistan i bilaga 1, samt kartorna i figur 5.

Figur 6. Stenbrott L2024:6767. Foto från NV.

Figur 7. Stenbrott L2024:6767. Foto från SSÖ.

Steg 2-lägen

Inom undersökningsområdet påträffades 2 ytor som efter den okulära besiktningen kan vara aktuella för vidare steg 2-utredningar (se figur 4). Den V steg 2-ytan utgör ett nästintill stenfritt flackt och torrt område som avgränsas av en naturlig slänt i N och stenigare marker i alla övriga riktningar. Jordarten inom området utgjordes av postglacial silt. Ytan är bevuxen med barrskog.

Figur 8. Det V steg 2-området. Foto från SSV.

Den Ö steg 2-ytan utgörs av ett flackt till svagt N sluttande parti på två sidor om en mindre bäck. Området var nästintill stenfritt och utgjordes även detta av torrare postglacial silt. Ytan var bevuxen med björkar och hade nyligen blivit röjd från sly. Båda steg 2-ytorna var skogbevuxna under 60-talet enligt Lantmäteriets flygfoton från perioden.

Figur 9. Det Ö steg 2-området. Foto från Ö.

Båda delområdena skulle kunna utgöra bra boplatslägen under förhistorisk tid. Detta baseras på ovan nämnda miljötyper och därtill närheten till boplats L1935:5130 strax utanför uo i N.

Rekommendation

Västernorrlands museum rekommenderar i första hand att de planerade byggnationerna anläggs på så sätt att L2024:6767 inom uo kan bevaras. Är detta inte möjligt rekommenderas eventuellt ytterligare dokumentation av kulturlämningen L2024:6767 om den påverkas av exploateringen, samt att ytorna som pekats ut till steg 2-utredning undersöks vidare.

Tekniska och administrativa uppgifter

Uppdragnummer i Fornreg	202401473
Beställare	Zoningpartners North AB
Västernorrlands museum dnr	2024/179
Länsstyrelsens dnr	431- 5279-2024
Län	Västernorrland
Landskap	Medelpad
Kommun	Sundsvall
Socken	Selånger
Fastighet	Söderåsen 3:39
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Koordinater mittpunkt	N 6918153, E 610997
Höjd över havet	50-65 m.ö.h.
Fältarbetstid	20241010-20241011
Fältpersonal	Ida Lundberg (projektledare), Maria Lundeberg, Louise Karlsson
Rapportsammanställning	Ida Lundberg
Kartering	Fältreg, programvara ArcGIS Pro

Dokumentationsmaterial i form av fotografier, mätfiler och beskrivningar förvaras på Västernorrlands museum.

Arkivhandlingar

Ärendet förvaras i arkivet på Västernorrlands museum.

I ärendet ingår förfrågan om undersökningsplan och kostnadsberäkning, beslut samt andra relevanta handlingar.

Referenser

Lindeberg, M. (2018) *Arkeologisk utredning och förundersökning längs E14 2017/2018. Fastigheter: Valla 1:4, 2:4, Österkolsta 2:3, Knävland 2:4, 2:5, 1:24, Selånger socken, Sundsvalls kommun, Medelpad, Västernorrlands län*. Rapport 2018:3. Härnösand: Murberget Länsmuseet Västernorrland.

Nilsson, M. (2020) *Rapport över arkeologiska slutundersökningar i Valla och Österkolsta av L1935:5091, L1934:3637 och L2020:121 längs E14 samt dokumentation av L2019:6268 Sundsvalls kommun, Medelpad, Västernorrlands län*. Rapport 2019:8. Västernorrlands länsmuseum.

Persson, P (2018) *Forntid i Västernorrlands län: En historik över arkeologiska undersökningar under drygt 330 år*. Härnösand: Västernorrlands museum, Länsstyrelsen Västernorrland.

Tunander, I. (1958) *Rapport över besiktning företagen vid fyndplats för ämnesjärn i Valla, Selångers socken, Medelpad. Fornlämning, Raä. Fastighet Valla by, Litt 1:4. Socken, Selånger. Kommun, Sundsvall. Landskap, Medelpad*. Rapport 1958. Västernorrlands länsmuseum.

Wiklund, B-O. (1993) *Arkeologisk utredning av E14, sträckan Nacksta – Töva Selångers socken, Medelpad*. Rapport 1993:25. Härnösand: Länsmuseet Västernorrland.

Historiska kartor

Generalstabskartan, Sundsvall, 79-1, 1919, Rak-id: J242-79-1

Bilaga 1. Registrerade lämningar

L.nr.	Lämnings typ	Beskrivning	Antikva-risk bedöm-ning
L2024:6767	Brott/täkt	Stenbrott, kvadratiskt/oregelbundet, ca 9×5 m st (ÖNÖ–VSV) och ca 4 m dj. Lämningen är insprängd eller huggen i berget i en N-sluttning. Vattenfylld botten, okänt dj. Utanför den N delen är en skrotstenshög och i området ligger spridda sprängda eller huggna 0,2-1 m st stenar. Lämningen är inhägnad med förfallet fårstängsel.	Ö.k.l.
L2024:6770	Husgrund	Husgrund, kvadratisk, 7x5 m (N-S), och 0,2-0,3 m h, bestående av en syllstensrad av 0,4-0,6 m st bearbetade stenar i enkla rader. Den V kanten saknar delvis sten. I NV delen/mitten är ett spismursröse, 2x1 m st och intill 0,2 m h. 7 m N om husgrunden är en stående jordkällare. (ej registrerad p.g.a. fortfarande i bruk). Direkt Ö om källaren är spridda huggna 0,3-1 m st stenar.	Ö.k.l.

Bilaga 2. Fotolista

Bildnr	Motiv	Sett från
1	Stenbrott L2024:6767.	NV
2	Stenbrott L2024:6767.	NÖ
3	Stenbrott L2024:6767.	N
4	Områdesbild i det V steg 2-området, arkeolog Louise Karlsson i bild.	ÖNÖ
5	Områdesbild i det V steg 2-området.	Ö
6	Områdesbild i det V steg 2-området, arkeolog Louise Karlsson i bild.	SV
7	Områdesbild i det Ö steg 2-området.	SSV
8	Husgrund, praktikant Albin Helén i bild.	N
9	Stenbrott L2024:6767.	SSÖ
10	Stenbrott L2024:6767.	SSÖ
11	Stenbrott L2024:6767.	SSÖ
12	Områdesbild i det V steg 2-området.	SSÖ
13	Områdesbild, mitten av området på N sidan om landsvägen.	S
14	Arbetsbild, S sidan om landsvägen, arkeolog Ida Lundberg i bild.	VN
15	Områdesbild, SV om åkern på S sidan om landsvägen.	V
16	Områdesbild, SV om åkern på S sidan om landsvägen.	SV
17	Källare vid husgrund L2024:6770.	V
18	S delen av åkern, på Lantmäteriets flygfoto från 1960–1975 syns här ett impediment på åkern. Nu troligen bortgrävt. På höjdskuggningskarta syns en rund ring.	N
19	Stenblock, ihoplagda, S kanten av åkern. Troligen bortgrävda från impediment på åkern som syns på Lantmäteriets flygfoto 1960-1975.	
20	Hygget Ö om åkern, sandigt. Lite blött.	Ö

21	Hygget Ö om åkern, sandigt. Lite blött.	V
22	Hygget Ö om åkern, sandigt. Lite blött.	Ö
23	Hygget Ö om åkern, sandigt. Lite blött.	V
24	Hygget Ö om åkern. Ungefär på mitten.	
25	Hygget öster om åkern. Albin och Louise sondar och kollar en samling stenar. Sandigt. Ca 1/3 sträcka Ö om åkern in på hygget.	V
26	Vattenfyllda hjulspår med en höjd mellan - avvikelse på höjdkarta.	NV
27	Hygget öster om åkern.	NV
28	Hygget i UO SÖ del, ladan utanför UO.	NÖ
29	Hygget i UO SÖ del, rishög sågs som avvikelse på höjdkartan.	N
30	Hygget i UO SÖ del, åkern skymtar i bakgrunden.	Ö
31-32	Längs stigen, strax utanför UO SÖ del, V om ladan.	N-NÖ
33	Fin "stig i S delen - från ladan och fram till södra kanten av åkern.	Ö
34	En "mur" av ris lagt längs hela västra idan av åkern. S om E14.	V
35-37	NV delen om åkern S om E14.	N-NV
38	Åkern intill och söder om E14. Vid skylten och den bruna växtligheten till vänster i bild syns en byggnad på flygfoto 1960, innan E14 byggdes.	V
40	Källare L2024:6770.	N
41	Källare L2024:6770.	NV
42	Källare L2024:6770.	NV

1.jpg

2.jpg

3.jpg

4.jpg

5.jpg

6.jpg

7.jpg

8.jpg

9.jpg

10.jpg

11.jpg

12.jpg

13.jpg

14.jpg

15.jpg

16.jpg

17.JPG

18.JPG

19.JPG

20.JPG

21.JPG

22.JPG

23.JPG

24.JPG

25.JPG

26.JPG

27.JPG

28.JPG

29.JPG

30.JPG

31.JPG

32.JPG

33.JPG

34.JPG

35.JPG

36.JPG

37.JPG

38.JPG

40.JPG

41.JPG

42.JPG